
KONTROVERZE O GUVERNADURIMA U CRNOGORSKOJ ISTORIOGRAFIJI

Radovan Radonjić

Montenegrin historiography showed that recent challenges and aspirations, to which gubernadur-ship component undoubtedly belongs, cannot be understood nor explained by method in which lack of scientific is replaced with redundancy of epic and metaphysical, concludes the author.

Cilj ove studije, kako je u uvodu rečeno, nije bio da se ulazi u poslove istoričara i traga za novim dokumentima i izvorima, na osnovu kojih bi se, povodom predmetne teme, umjesto postojećih, promovisale neke nove, drugačije istine. Ovom knjigom* se htjelo nešto drugo: pokazati kako istorijska nauka objašnjava jedan od najvažnijih političkih događaja (i sukoba) u crnogorskoj društvenoj i državnoj prošlosti i kakve poruke odnosno pouke povodom njega “emituje”. To je razlog što rad na njoj nije izlazio iz okvira nastojanja da se ostvari uvid u to koliko aktuelni istoriografski tekstovi o gubernadursko-mitropolitskoj kontroverzi, koji su bili predmet analize, poniru u suštinu pojave kojom se bave, kako objašnjavaju njen karakter i smisao, te da li ono što tim povodom nude može da bude:

---

* Prilog koji objavljujemo je završno poglavlje studije *Guvernadursko-mitropolitska kontroverza u crnogorskoj istoriografiji*.

- najprije, pouzdano svjedočanstvo o ljudima i događajima na koje se odnosi;

- zatim, valjana osnova za razumijevanje, s jedne strane, stvarnosti epohe u kojoj se ta kontroverza javlja i, s druge, njenih implikacija na kasniji crnogorski povijesni tok;

- najzad, realna pretpostavka da se istorijska svijest crnogorskih građana o tom dijelu prošlosti njihovog društva i države, umjesto na mitovima i kultovima, razvija na elementima naučno (sa)znatog.

Važnost takvog uvida u predmet kojim se knjiga bavi utoliko je veća što se tek njime, i pomoću njega može objasniti prilično zamršena, na momente čak i zbunjujuća „misaona situacija“ koju crnogorska historiografija stvara time što, s jedne strane, nudi ocjene da je upravo period „uspješne borbe“ protiv guvernadurstva bio prvo i pravo „istorijsko vrijeme“ crnogorskog državotvornog uklona i uspona te da su mitropolitici kao pobjednici nad guvernadurima, i baš zato što su bili pobjednici nad guvernadurima, bili utemeljivači (ponekad se kaže i tvorci) crnogorske države i što, s druge strane, iznosi mnoštvo podataka koji (uprkos tome što ih ona ne prepoznaje kao takve) govore potpuno suprotno. Bez tih saznanja nije moguće shvatiti kako i zašto crnogorska historiografija razrješenje guvernadursko-mitropolit-ske kontroverze putem ukidanja guvernadurstva smatra odlukom koja je imala „izvanredan politički značaj“,¹ odnosno „pozitivne implikacije na daljnji politički život Vladikata Crne Gore“,² a da pri tome ne pruži nijedan argument kojim bi osporila:

- da je Crna Gora u vrijeme kad je „uspjela“ da se oslobodi guvernadurstva bila kudikamo više posvađana sa susjedima, više odbojna (zatvorena) prema emancipatorski ekspanzivnom Zapadu, više zavisna od geografski i u mnogom drugom pogle-

---

¹ Đoko D. Pejović: *Crna Gora u doba Petra I i Petra II*, Beograd 1981, str. 83.

² Dragoje Živković: *Istorija crnogorskog naroda*, Cetinje 1992, tom II, str. 512.

du daleke Rusije i manje unutra sređena i spremna da samostalno uradi bilo što dobro i progresivno nego u doba Šćepana Malog, kad je (dobrim dijelom i njegovim zalaganjem) institucija guvernadurstva revitalizovana;

- da je takvo stanje, u dijelu će je zavisilo od internih političkih orijentacija i učinaka, mnogo manje bilo posljedica učešća guvernadura u vršenju vlasti, odnosno primjene koncepta društvenog razvoja kome su oni inklinirali, nego nastojanja mitropolita da u političkom životu zemlje spriječe pojavu bilo čega što bi se kosilo s njihovom ambicijom da budu vansistemske i nadsistemske „gospodari“ pod ruskim „pokroviteljstvom“, koji za sve što rade, i kako rade, odgovoraju samo Bogu i Rusiji;

- da se kao jedini faktički rezultat permanentnog suzbijanja, a potom i uklanjanja guvernadurske „pošasti“ može smatrati odgađanje, za gotovo čitav vijek, svih važnijih poslova na uvođenju civilne (svjetovne, sekularne) vlasti u Crnoj Gori, odnosno isto toliko dugo sprečavanje svakog uključivanja Crne Gore u civilizacijske tokove evropske moderne;

- da se samo iz rakursa nedovoljno razvijene svijesti (istorijske i naučne) mogu izvlačiti racionalizacije tipa da su Crnoj Gori druge polovine XVIII i prve polovine XIX vijeka više odgovarale (bile potrebne) molitve i kletve nego racionalne ideje i dijalog, te da su se crnogorska plemena (inače dorasla izazovu da, saobrazno najvišim pravnim i moralnim uzusima svog vremena, rješavaju sva svoja unutrašnja pitanja i čak vode spoljnu politiku), samo strahom od kazne božje mogla držati na okupu ili priholjeti da nešto učine na svojoj organizaciji i emancipaciji.

Takav pristup predmetnoj temi, zajedno s metodološko-teorijskim principima na kojima se temelji, omogućio je:

- prvo, da kritička opservacija „slike“ koju crnogorska istoriografija nudi povodom guvernadursko-mitropolitske kontroverze bude izvršena uspostavljanjem nešto jasnije, preciznije, logičnije i uvjerljivije veze između istih onih elemenata i momenata na

kojima crnogorska historiografija pokušava da afirmiše priču po kojoj Crnu Goru nijesu stvorili i sačuvali njena priroda i ljudi, već „svetitelji“ (kako crnogorski istoričari sa strahopoštovanjem nazivaju mitropolite - „zemaljske gospodare“), svojim „izuzetnim“ državotvoračkim darom i „veliki imperatori“ (kako crnogorski istoričari s ushićenjem nazivaju ruske careve), svojom „milošću“;

- drugo, da sve to ne bude urađeno u znaku umanjivanja, osporavanja ili poricanja bilo koje istine o Crnoj Gori i onima koji su Crnu Goru stvarali i sačuvali, već u znaku uklanjanja s objašnjenja crnogorske povijesti raznih religijsko-metafizičkih, eshatoloških i ideoloških naslaga od kojih nije moguće videti njeno pravo lice i razumjeti njenu suštinu.

Rezultati tako ostvarenih spoznaja mogu se sažeto iskazati u sljedećih nekoliko osnovnih zaključaka:

I

Crnogorska historiografija se u pristupu gubernadursko-mitropolitskoj kontroverzi, formalno i faktički, više iskazuje kao arhiv više ili manje nadahnutih literarnih ogleđa i zapisa o nečemu što je neko, nekad, nekome uzgredno (na)pomenuo i time ga učinio „izvorom“ neke vrste „opštepoznatog (sa)znanja“ o jednom vremenu i ljudima koji su tom vremenu „davali pečat“, nego kao nauka kojoj je stalo do toga da, saobrazno odgovarajućim metodama i principima, objasni (ili makar samo opiše) ono čime se bavi. Korišćenje nedovoljno pouzdanih izvora (ili čak „izvora“ kojih nema), zajedno s odveć velikim respektom prema „ostavštini“ iz kazivanja i zabilješki crnogorskih mitropolita i njihovih sekretara, spriječilo je njeno uzdizanje do nivoa na kome može da pravi razliku između mita i stvarnosti i shvati da su naučni principi i metode jedina podloga na kojoj ima pravo i može da pokazuje svoj *raison d'être*. Lišena tih dviju pretpostavki, ona nije bila dovoljno spremna i sposobna da se iz neke vrste sage o velikanima iz jedne svakako zaslužne crnogorske dinastije, i njihovim učincima, transformiše u „tumačenje“ prošlosti:

- u kome seriozan, nepristrasan, na stvarnim argumentima utemeljen opis ljudi i događaja ni u jednom trenutku i nipošto ne uzmiče pred bilo kojim specifičnim političkim, etičkim i inim razlozima i nalogima, obzirima i interesima;

- u kome objašnjenja zasnovana na stvarno spoznatom, kakvo god ono bilo, ne ustupaju mjesto konstrukcijama proizašlim iz pukog nagađanja o tome što je „moglo“ ili „trebalo“ da bude, odnosno kazivanjima o dogođenom na temelju fatalistički indukovanih „slobodnih procjena“ o „jedino mogućem“;

- u kome se poštuje pravilo da isto kao što „strujanja epohe“ nije moguće razumjeti bez poznavanja smjera i karaktera „sezonskih talasanja“, tako ni smjer i karakter „sezonskih talasanja“ nije moguće razumjeti odvojeno od „strujanja epohe“;

- u kome se uvažava princip da izricanje vrijednosnih sudova nije stvar istorijske nauke, budući da njihova validnost, čak i kada su tačni (istiniti), obično ne traje duže od onoga povodom čega su nastali, te da ukoliko eventualno takve sudove ne može da izbjegne, oni moraju biti dovoljno uvjerljivi (argumentovani) da mogu izdržati „probu vremena“.

Ima li se to u vidu, nije nimalo iznenađujuće što crnogorska istoriografija ne uspijeva da shvati i prihvati:

- prvo, da orijentacija gubernadura na to da se u Crnoj Gori na prelasku iz XVIII u XIX vijek uspostavi svjetovna vlast, koja u traženju spoljnih oslonaca i podrške ne robuje religijsko-etničkim predrasudama, objektivno nije mogla da bude reakcionarna, čak i pod uslovom da su gubernaduri sami bili takvi, te da suprotstavljanje toj orijentaciji, nezavisno od toga u ime čega se vrši, i ko ga vrši, nije moglo da bude progresivno;

- drugo, da ambicija čelnika Cetinjske mitropolije da radi zadovoljenja vlastitih „unutrašnjih potreba“ za „veličinom“ i „priznanjem“ - što se konkretno iskazuje kroz nastojanje da na temelju sužavanja prostora za uspostavljanje u Crnoj Gori svjetovne vlasti koju ne bi direktno kontrolisali namaknu sebi pravo

da, osim služenja Bogu, budu i neka vrsta neprikosnovenog opšteg upravnika društva i države (*dispensator communis*), koji izdaje naređenja (*ordonances*), organizuje rad izvršnih organa, kontroliše pravosuđe i vodi ratove - nije mogla da korespondira sa stvarnim interesima i potrebama Crne Gore, čak ni pod pretpostavkom da su mitropoliti u svemu dobrom i pozitivnom odista bili nedostižno iznad ostalih Crnogoraca svog doba;

- treće, da to što mitropoliti uporno opstruiraju svako konstituisanje centralnih organa vlasti koji ne bi bili pod njihovom kontrolom, što „perspektivu“ zemlje vide u „slaveno-srpskom carstvu“ pod ruskom kontrolom i s njima na čelu, što unutrašnju organizaciju u njoj hoće da uspostave po projektima ruskih vojnih i inih izaslanika i instruktora (samo da se u tom procesu ne bi pojavio neko „domaći“, ko bi ugrozio njihovu „poziciju“ i prestiž), nije stvar nikakvog „proviđenja“ i sreće za Crnu Goru i Crnogorce, već oblik surove borbe za političku vlast, koja - uprkos svekolikoj „podršci“ u narodu („vazda spremnom“ da gine za svoju vjeru i Rusiju) - u krajnjem bilansu ima kudikamo više negativnih nego pozitivnih „referenci“;

- četvrto, da to što mitropoliti nastoje da svako protivljenje njihovim idejama, ambicijama i samovolji prikažu kao otpor miru, progresu i dobru Crne Gore, nikako ne znači i obavezu istoriografije da čini isto.

U kontekstu tih ograničenja, pristup crnogorske istoriografije guvernersko-mitropolitskoj kontroverzi, odnosno širokoj paleti krucijalnih pitanja i problema društvenog i državnog razvoja zemlje što se u njoj otvaraju, ili kroz nju prelamaju, nije mogao biti ni objektivan, ni naučno skrupulozan. To dvoje, zajedno s uvjerenjem da su mitropolitski zapisi i iskazi povodom predmetne teme jedine istine na koje se može i smije osloniti, dovelo je crnogorsku istoriografiju na poziciju apologete koji, na jednoj strani, u gotovo svakom mitropolitskom postupku i opredjeljenju prepoznaje neku vrstu ovaploćenja ne samo njihove

ve vlastite umnosti, nego i umnosti crnogorske istorije same - usljed čega, ne slijediti um i naum „svetih otaca“, tj. ne misliti i ne raditi onako kako oni politički misle i rade, znači isto što i biti protiv Crne Gore i njenog dobra i napretka i, na drugoj, u svemu što rade i čemu teže crnogorski guvernaduri vidi samo sirovi pohod na vlast, radi koje su uvijek spremni da „sponzorima“ predaju (prodaju) Crnu Goru - tako da slijediti ih, ili u njihovoj orijentaciji i akciji prepoznati nešto dobro i korisno, takođe znači isto što i biti protiv Crne Gore i njenog napretka.

II

Zasnovanost gotovo svih njenih etičkih i političkih sudova o guvernadursko-mitropolitskoj kontroverzi na racionalizacijama crnogorskih mitropolita, odnosno na argumentaciji koju nude dokumenti iz portfolija ruskih „specijalnih izaslanika“ koji im pomažu onda kad to Rusiji odgovara, učinila je crnogorsku istoriografiju ne samo krajnje rezistentnom nego u izvjesnoj mjeri čak i resantimanski nastrojenom prema guvernadurstvu i guvernadurima Radonjićima. Uvjerena da je na pravom putu, tj. da radi samo ono što joj nalaže njen nepatvoreni „patriotizam“, ona u crno-bijelom „fokusiranju“ aktera pomenute dionice crnogorske povijesti ide toliko daleko da ne pridaje nikakav značaj čak ni činjenicama:

- da se guvernaduru Vuku Radonjiću formalno sudilo i presudilo na osnovu optužbi „pročitanih“ iz odgovora Jeremije Gagića na njegovo pismo, a ne na osnovu njegovog pisma Jeremiji Gagiću, u koje se ni onda, ni zadugo kasnije nije imalo uvida i koje, uostalom, svakim dijelom svog sadržaja govori suprotno od onoga kako je i onda, i kasnije, tumačeno;

- da niko nikad nije pokazao ili makar kazao će je vidio neko od „uhvaćenih“ guvernadurovih „tajnih“ pisama austrijskim „nalogodavcima“, na osnovu čijih je tobožnjih sadržaja osuđen kao veleizdajnik, ili bilo koje drugo („tajno“ ili „otvoreno“)

pismo, bilo kome u Crnoj Gori ili izvan nje, u kome traži pomoć i podršku da dođe na čelnu političku poziciju u zemlji;

- da nikada i ničim nije dokazana nijedna od optužbi navedenih u odluci Senata o progonu Vuka Radonjića iz zemlje, koju su osim dvojice ruskih izaslanika, inače na funkcijama predsjednika i potpredsjednika tog tijela, „potpisali“ i svih deset domaćih senatora, mada nijedan od njih nije znao ni da čita, ni da piše;

- da je „proaustrijski“ orijentisani i „antiruski“ nastrojani guvernadur, koji je s „nalagodavcima“ iz Beča stalno „rovario“ protiv Crne Gore, oba puta smijenjen s funkcije nakon njegovih pisama ruskim visokim adresatima (prvi put ruskom caru, a drugi put ruskom konzulu u Dubrovniku), čija je sadržina bila „proruskija“ od sadržine sličnih pisma koja su crnogorski mitropolit redovno slali na iste adrese.

Crnogorska historiografija na sve to ne reaguje i ne smatra se obaveznom da u svojoj interpretaciji tog dijela prošlosti bilo što mijenja. Ukoliko nekad, uzgredno, i „primijeti“ neku od naknadno otkrivenih „stranica istorije“ na kojoj drugačije piše, čini to više radi toga da bi „dozvolila mogućnost“ da se negde „i pogriješilo“, nego s ciljem da grešku ispravi i makar sa svojih stranica ukloni kojekakva opanjkavanja, klevetanja i „naučna“ linčovanja guvernadura Radonjića.

Tako, desiće joj se da prizna kako je sasvim moguće da su crnogorski glavari tek u vrijeme kad su odlučivali o progonu Vuka Radonjića iz zemlje došli „do one optužbe što je guvernadur uputio Gagiću protivu Petrovića, ili do samog Gagićevog odgovora, pa da je to sva ta „tajna prepiska“³ na temelju koje je optužen za veleizdaju, ali joj se neće desiti da nakon tog saznanja postavi pitanje ko krivotvori istinu o crnogorskoj istoriji, te ko i zašto sprečava da se sudovi ustanovljeni na krivotvorinama promijene (opozovu, anuliraju).

---

³ Risto J. Dragičević: *Guvernaduri u Crnoj Gori (1717-1830)*, Zapisi, XXIII/1940, str. 154.

Desiće joj se da kaže kako je Jeremija Gagić, ruski konzul u Dubrovniku, iako neprobirljiv u pogledu sredstava koja je koristio u nastojanju da s ruskog puta u Crnoj Gori ukloni guvernersku prepreku, u jednom trenutku ipak „ustao“ protiv falsifikata u crnogorskim zvaničnim dokumentima povodom sadržaja pisma koje mu je uputio guverner Vuko Radonjić, ali joj se neće desiti da neki od sopstvenih falsifikata nastalih istim povodom dovede u pitanje ili ga eventualno izbriše sa spiska „pouzdanih“ izvora na kojima gradi sliku tog dijela crnogorske prošlosti i temelji vlasitu osudu „izdajničkog guvernera“.

Desiće joj se da uzgredno „podseti“ da je „iza Jovana Radonjića ostala bogata korespondencija, naročito u pojedinim fondovima Kotorskog državnog arhiva, a posebno za one godine narodnog života kad je Petar I boravio van zemlje“, koja „potvrđuju gledište suprotno shvatanjima koje su isticali, po pravilu, svi crnogorski i srpski istoričari, opterećeni kriterijumima crnogorske dvorske istoriografije“,⁴ ali joj se neće desiti da „zaviri“ u te arhive, objelodani to što oni nude i izloži stanovišta suprotna „kriterijumima crnogorske dvorske istoriografije“.

Desiće joj se da na stranicama svog najnovijeg (reprintovanog) izdanja „u šest tomova“ za guvernera Jovana Radonjića napiše i to da je bio „izuzetno snažna figura, osvjedočeni ratnik i narodni vođa, koji je svojim sunarodnicima ulivao povjerenje“,⁵ i to da je bio „netalentovan, povodljiv, nametljiv i lakom čovjek“, usljed čega „ostaje blijeda figura crnogorske istorije“,⁶ ali joj se neće desiti da se povodom takvog pisanja zamisli i pokuša da „presudi“ koja je od tih ocjena tačna, a koja nije.

Desiće joj se da u svojim novijim izdanjima ponudi dvije verzije o kraju zetske države i vremenu „predaje“ svjetovne vlasti čelnicima Cetinjske mitropolije - onu, po kojoj je Đurđe

⁴ Branko Pavićević: *Petar I Petrović Njegoš*, Podgorica 1997, str. 214.

⁵ *Istorija Crne Gore*, Podgorica 2004, knj. 4, tom 1, str. 18.

⁶ *Isto*, knj. 3, tom 1, str. 460.

Crnojević 1516. godine svojom poveljom prenio svjetovnu vlast na duhovnike, kako to tvrdi mitropolit Vasilije Petrović u svojoj *Istoriji o Crnoj Gori*, a „potvrđuje“ mitropolit Petar I u svojoj *Kratkoj istoriji Crne Gore*; i onu, po kojoj je, „blagočastivi Gospodin Ivan Crnojević“, više od četvrt vijeka ranije, svojom hrisovuljom „vlast i načalstvo dao mitropolitu cerkve cetinjskija Kir Visarionu i po njem bivšem mitropolitom do dnešnjago dnevi“, kako kažu potpisnici *Odluke zbora starješina Crmničke, Riječke i Lješanske nahije o dodjeljivanju prava na vođenje spoljne politike vladici Petru I*, od 3. septembra 1797. godine, a bez ikakvog komentara prenose priređivači za štampu *Crnogorskih zakonika 1796-1916*⁷ - ali joj se neće desiti da se zapita kako je moguće „imati razumijevanja“ za ovako oprečna tumačenja iste stvari i što sve implicira verzija po kojoj Đurđe Crnojević faktički nikad nije bio na vlasti, jer je njegov otac Ivan „vlast i načalstvo“ dao mitropolitu kir Visarionu.

Nedoumice u pogledu toga koji su djelovi pomenutih i sličnih priča tačni, te kako se uopšte može vjerovati tako „tolerantnim“ i „kreativnim“ tumačenjima povijesti u kojima ima mjesta za kojekakve proizvoljnosti, kontroverze i sudove bez dokaza nije ono što brine crnogorsku historiografiju. Kad bi bilo drugačije, ne bi se moglo desiti da „karavan“ vrijednosnih antipoda, logičkih apsurdna i međusobno oštro sukobljenih opisa i objašnjenja „istih“ pojava i procesa sasvim mirno prolazi ne samo pored autora iz oblasti koja ih se profesionalno najviše tiče, nego i pored najviših naučnih institucija u zemlji. I ne bi bilo moguće da tako dugo opstanu sudovi koje je o guvernadursko-mitropolitskoj kontroverzi izrekla crnogorska „dvorska historiografija“, iako se radi o tumačenjima koja ne nanose nepravdu samo jednoj porodici, nego i iz temelja mijenjaju sliku o crnogorskoj istorijskoj prošlosti. I ne bi se „zavjera ćutanja“ u tom pogledu

---

⁷ *Crnogorski zakonici 1796-1916* / priredili Branko Pavićević i Radoslav Raspopović, Podgorica 1998, knj. I, str. 305.

održavala u ime tobožnje odbrane pravila da se istorija ne može mijenjati, iako u čitavoj stvari nije riječ o promjeni istorije već o uklanjanju raznih krivotvorina s njenog tumačenja.

III

Uprkos svom mnogo puta iskazanom uvjerenju da guvernadurima, od momenta kada su tu funkciju počele da vrše ličnosti iz porodice Radonjić, ni u čemu ne mogu biti u pravu, niti pak do kraja uraditi nešto korisno i stvarno dobro za Crnu Goru (ni kao čelnici centralnih organa vlasti u kojima mitropolita nije bilo; ni kao diplomatski predstavnici zemlje; ni kao vojni zapovjednici u ratovima koji su vođeni i onda kada su mitropoliti bili „odsutni“ ili su čekali da im Rusija kaže protiv koga treba da se bore; ni kao politički djelatnici, koji su preduzimali akcije na rješavanju unutrašnjih ekonomskih i socijalnih problema u zemlji, u vrijeme dok su mitropoliti nemoćno dizali ruke nebu i uzaludno upirali pogled u Rusiju), crnogorska istoriografija, svojim bavljenjem guvernadursko-mitropolitskom kontroverzom, nije uspjela da dokaže:

- ni to kad se, kako i zašto guvernadurstvo u Crnoj Gori pojavilo;
- ni to kad je, kako i zašto guvernadurstvo „prenijeto“ na porodicu Radonjić i koliko je guvernadura Radonjića na toj funkciji bilo;
- ni to ko je, kad, kako i zašto u više navrata ukidao, i konačno ukinuo, guvernadurstvo u Crnoj Gori;
- ni to da su crnogorski mitropoliti ikada imali svjetovnu vlast, ne samo onu „naslijeđenu od Crnojevića“ nego bilo kakvu;
- ni to da su guvernadurima Radonjićima, kao čelnicima jedinih organa centralne vlasti u zemlji (onih kojih je u njihovo vrijeme bilo i takvih kakvi su bili), mogli biti opozicija mitropolitima koji opet nikad nijesu bili na čelu nekog od tih organa, ili pak u poziciji da nekome od tih organa legalno i legitimno određuju ili naređuju što mu u nekoj prilici valja činiti ili ne činiti;

- ni to da su guvernaduri Radonjići bilo kad, u bilo čemu, omanuli u vršenju najviših političkih i vojnih dužnosti, ugrozili nacionalne i državne interese ili učinili bilo što od onoga što im je stavljano u grijeh prilikom pokušaja da se eliminišu iz političkog života zemlje;

- ni to da je guvernadurstvo manje od mitropolitstva korespondiralo s istorijskom zbiljom vremena i faktičkim potrebama i interesima Crne Gore, da je borba guvernadura za čelnu poziciju u zemlji usporavala procese političke i državne emancipacije Crne Gore i da su mitropoliti prije i više od njih mogli biti, i bili, arhitekta i graditelji centralnih organa vlasti i uopšte institucionalno-pravne organizacije i regulacije društvenog života;

- ni to da su ukupni unutrašnji i spoljnopolitički učinci guvernadura za Crnu Goru bili manji i manje vrijedni od učinaka prvaka Cetinjske mitropolije;

- ni bilo što drugo čime bi vlastitu priču o mitropolitskoj „navigaciji“ u istorijskom tjesnacu između tursko-mletačko-austrijsko-francuske Scile i guvernadurske Haribde, kao jedinoj relevantnoj pretpostavci za put Crne Gore od crnojevičke do moderne države, učinila elementarno vjerodostojnom.

Nije ni glavni, ni najveći problem crnogorske istoriografije u tome što su njeni iskazi povodom navedenih pitanja nepotpuni i nesigurni. U principu, ona ni o tim, ni o drugim pitanjima relevantnim za guvernadurstvo nije niti morala, niti mogla da kaže ništa više od onoga što su joj nudili često prilično oskudni izvori i građa kojima je raspolagala. To važi i za objašnjenje karaktera i suštine guvernadursko-mitropolitske kontroverze, osobito za onaj njen dio koji se odnosi na kritičku valorizaciju orijentacije i učinaka subjekata tog procesa - guvernadura, na jednoj, i mitropolita, na drugoj strani. Glavni i najveći problem crnogorske istoriografije jeste u tome što ona hoće i ono što ne može, tj. što hoće više od onoga o čemu može pisati i suditi na temelju pouzdanih izvora i građe. Njeno „pregnuće“ da ide preko granice objektiv-

no mogućeg, s ciljem da tamo nađe „argumente“ kojima bi potvrdila validnost svoje apriorističke konstrukcije da se guvernadurstvo „pokazalo kao neodrživa ustanova u Crnoj Gori, jer je zaista ometalo unutrašnje političko sređivanje i organizovanje državne vlasti“,⁸ a ne bilo što drugo, odvelo ju je tamo đe je tim putem jedino mogla stići - u mitomaniju i konspirativizam.

Bez argumenata kojima bi takve i slične svoje tvrdnje o guvernadurstvu učinila uvjerljivim, i zarobljena dobrovoljno preuzetom hipotekom obaveze da mitropolitsko-rusku „istinu“ o tome predstavi kao neku vrstu emanata i supstrata volje božje, koja ne podliježe nikakvim ovozemaljskim, a pogotovo ne naučnim i teorijskim provjerama i verifikacijama, crnogorska istoriografija, prirodno, ni za jednu stvar za koju su mitropoliti i njihovi ruski pokrovitelji optuživali guvernadure Radonjiće nije uspjela da nađe valjan, uvjerljiv dokaz. Usidrena na uvjerenju da Crna Gora može biti samo ono što njeni mitropoliti za nju kažu, i što uz rusku pomoć od nje stvore, radi čega je i „vlast“ mitropolita pod neupitnim ruskim „pokroviteljstvom“ za nju predstavljala jedinu „dobitnu kombinaciju“, crnogorska istoriografija, jednako kao i njeni obogotvoreni idoli, i na isti način kao i oni, odbacuje i nemilosrdno derogira, ruši i ruži sve što je izvan tog „referentnog okvira“ - ne pitajući se ni kuda to vodi, ni čime, i u čemu, će se završiti. Apologetika takvoj „strategiji“, koja u nekim elementima ima sva svojstva ideološke i vjerske ostrašćenosti, objektivno je mogla rezultirati samo onim čime je zapravo i rezultirala - njenim sopstvenim urušavanjem. Nije riječ samo o tome da se, nakon „objašnjenja“ i „obrazloženja“ što ga daje o „dijaboličnoj prirodi“ guvernadurstva i „srećnoj okolnosti“ da je Crna Gora „uspjela“ da ga se oslobodi, pokazalo da glavni „hendikep“ guvernadura Radonjića nije bio tamo đe ga je ona nala-

⁸ Tomica Nikčević: *Političke struje u Crnoj Gori u procesu stvaranja države u XIX vijeku (otpor stvaranju države)*, II izdanje, Podgorica-Nikšić 1999, str. 114.

zila, već na posve drugoj strani. Riječ je, podjednako ili još više, i o činjenici da tu „drugu stranu“, na kojoj se tobože nalazio glavni hendikep guvernadura Radonjića, nije tvorila ni izdaja sopstvene zemlje i njenih interesa, odnosno agenturna djelatnost u korist stranih zemalja, ni manje razumijevanje ritma svog vremena i naloga koje je ono davalo društvenom i državnom razvoju zemlje, ni slabije zapažanje i sporije identifikovanje suštine i karaktera stranih strateških „odmjeravanja“ u unutarcrnogorskim (dez)orijentacijama i preko leđa Crne Gore, ni manja spremnost na žrtvu radi očuvanja njene slobode i samostalnosti, ni manji doprinos njenom društvenom i državnom razvoju, odnosno konstituisanju centralne vlasti u njoj, nego to što su oni, u odnosu na svoje kompetitore (rivale u borbi za vlast):

- više bili orijentisani na politiku ekvidistance prema susjednim velikim silama, a manje spremni da slušaju diktate spolja, iako se ne može poreći da su stranu pomoć u rješavanju problema svoje zemlje smatrali nužnom, te da su u tom smislu i sami pisali Mlečanima, Austrijancima i Rusima, moleći ih da požure s proglašenjem pokroviteljstva nad Crnom Gorom, pri čemu su u „ruskom slučaju“ oba takva obraćanja platili gubitkom funkcije;

- više ratovali, i uopšte praktično radili na rješavanju unutrašnjih i spoljnopolitičkih problema zemlje, a manje pisali i pjevali o sebi ili istoriju „diktirali u pero“;

- više insistirali na suočavanju sa stvarnošću novog doba i zahtjevima koje ono nameće društvenom i državnom razvoju Crne Gore, a manje održavali iluziju o vaskrsu „starog carstva i gospodarstva“, zahvaljujući kojoj patriotski nadahnuti potomci - kad god „ošete potrebu“ da liječe kosovske i ine rane, ili se svete Turcima i Latinima - imaju na raspolaganju izdašne izvore „nadahnuća“.

Krajnji ishod svojevrsnog „krstaškog rata“ crnogorske istoriografije protiv guvernadurstva, dakle, ogleda se u tome da je ona sama, nevoljno ali uvjerljivo, pokazala da je istočni „grijež“ guvernadura Radonjića bio u tome što su manje od mitropolita

Petrovića bili podložni ideji integralizma, odnosno diktatu pravoslavnog fundamentalizma iz vrhova ruske crkve i države, i više od njih privrženi ideji izgradnje Crne Gore kao moderne sekularne države, pa sljedstveno tome i ideji njene otvorenosti prema Zapadu i njegovim društvenim (ekonomskim, političkim, pravnim) standardima i imperativima.

Otkrivajući tako i ono što je htjela da sakrije, crnogorska istoriografija pruža dovoljno dokaza da njena „rezerva“ prema guvernadurstvu, koja se često graniči s animozitetom, nema uporišta ni u jednom stvarnom interesu „živog života“ crnogorskih građana. Konkretno, to znači da opravdanje za svoj antiguvernadurizam ne može da nađe:

- ni u tome što je ambicija guvernadura Radonjića da sa čelne (vladajuće) političke pozicije u zemlji nametnu ovoj svoj koncept razvoja, bila manje legalna i legitimna od iste takve ambicije njihovih kompetitora;

- ni u tome da su guvernaduri Radonjići - time što su se borili za vlast, načinom na koji su tu vlast vršili (tamo će su je imali i koliko su je imali), ili bilo čime drugo - nanijeli štetu svojoj zemlji ili joj ostali dužni;

- ni u tome što je orijentacija guvernadura Radonjića na uvođenje svjetovne vlasti po uzoru na evropska građanska društva - koja nužno podrazumijeva iznalaženje novih eksternih „oslonaca“ na koje je Crna Gora mogla računati na takvom svom putu - bila pogrešna, suprotna stvarnim interesima i potrebama Crne Gore ili na bilo koji drugi način insuficijentna u odnosu na mitropolitski koncept.⁹

---

⁹ U osnovi guvernadursko-mitropolitske kontroverze, koja će vremenom izrasti u više ili manje otvoreni sukob između Radonjića i Petrovića, veli Milovan Đilas, ne nalaze se ni lični i porodični interesi, ni izdajstvo Crne Gore u interesu nekog trećeg, već „razmimoilaženje u pogledima i načinu kako da se pomogne Crnoj Gori“ (Milovan Đilas: *Njegoš – pjesnik, vladar, vladika*, Beograd-Ljubljana 1988, str. 88).

I znači, takođe, da crnogorska historiografija, takvim svojim otkrićima, bjelodano pokazuje da se stvarni uzroci njene rezistencije prema guvernadurstvu i guvernadurima Radonjićima nalaze u njoj samoj, tačnije u njenoj:

- odbrani, po svaku cijenu, ideje sveslovenskog integralističkog uklona pod ruskom egidom, odnosno teze o uslovljenosti postojanja crnogorskog društva i države njihovom besprizivnom pripadnošću sloven(sk)o-srpsko-pravoslavnom korpusu;

- nespremnosti da kritički prosuđuje čak ni o onim ponašanjima Rusije prema „braći“ u Crnoj Gori koja su sezala do dovođenja crnogorskih prvaka u tako groteskne situacije kakva je bila ona kad mitropolit Danilo piše 27. IX 1714. Karlu Pizoniju „s molbom da izda pasoš glavarima koji putuju u Rusiju da bi utvrdili da li se zaista Rusija, poslije rata s Turskom, pomirila s njom“;¹⁰

- „bolećivosti“ prema crnogorskim „gospodarima“, koji su *a conto* pretpostavljenih ruskih „subvencija“, odnosno „protekcija“, ponizno gutali cinične pokroviteljske poruke i podnosili postupke koji su „duboko zasijekali u čast, ponos, pa i u nezavisnost“ Crne Gore.¹¹

---

¹⁰ Mitropolit Vasilije Petrović: *Istorija o Crnoj Gori*, Cetinje-Titograd 1985, str. 12. Radilo se o rusko-turskom ratu iz 1711. godine, koji su Rusi izgubili uprkos tome što su Crnogorci, na poziv ruskog cara, „priskočili“ u pomoć „slovenskoj braći“. Da nevolja bude veća, „veliki imperator“ i „saveznik“ zaboravio je da Crnogorce obavijesti o ishodu tog rata, pa su oni nastavili sa samostalnim akcijama protiv Turske. Gorko iskustvo s „produžetkom rata“, kombinovano s oštećanjem tuge i beznađa zbog „primljenih glasova“ o sklapanju rusko-turskog mira (na Prutu, 1711), primoralo je Crnogorce da krenu na put kako bi „na licu mjesta“ saznali „što se desilo“ i što im valja činiti.

¹¹ Pravdaće to konstatacijom da nema morala kojega u diplomatiji nema, te da i u diplomatiji važi deviza da „cilj opravdava sredstva“ (Vojvoda Gavro Vuković: *Memoari*, Cetinje-Titograd 1985, knj. 1, str. 75).

Prirodno je da s pozicije takvog ideološko-teorijskog i naučno-etičkog pristupa društvenim, osobito političkim okolnostima u kojima se odvija drama guvernadursko-mitropolitske kontroverze, crnogorska istoriografija, sve i da je htjela, nije mogla da „apsolvira“ prostu činjencu:

- da robovanje slaveno-srpskom velikodržavnom mitu, praćeno smjernim klečanjem pred ikonom „majke Rusije“, nije moglo da vodi prevladavanju nijednog crnogorskog problema, ni na unutrašnjem, ni na spoljnopolitičkom planu;

- da je promjena krajnje nepovoljnog stanja u Crnoj Gori u posmatranom periodu podrazmijevala premještanje oslonca u crnogorskom povijesnom kretanju s volje božije i ruskog „milo-srđa“ na vlastiti čin i učinak, utemeljen na „opipljivijoj“ eksternoj podršci;

- da se tako krupan strateški zaokret nije mogao izvršiti prije nego Crna Gora promijeni orijentir po kome će određivati kurs svog istorijskog kretanja i ne počne da se, umjesto po „zvijezdi Ševernjači“, upravlja prema nalogima vremena, odnosno potrebama i mogućnostima koje joj nameće društveni kontekst okruženja u kome se nalazi;

- da je u tom pogledu, tj. u pogledu društveno-ekonomskog i svakog drugog preporoda zemlje na temelju izbavljenja iz ralja posvemašnje oskudice i zavisnosti od drugoga, koncept unutrašnjeg uređenja i spoljnopolitičke orijentacije koji implicira guvernadurstvo od vremena kad tu funkciju vrše ličnosti iz porodice Radonjić, bio onoliko prihvatljiviji od solucija koje su emanirale iz ideje „vladikata“, koliko su ideje i solucije civilizacije utemeljene na tekovinama evropskih građanskih revolucija bile u prednosti nad svijetom prošlosti;

- da društvo i državu čiji razvoj treba da slijedi duh i zahtjeve evropske moderne, ne mogu (pred)voditi zakašnjeli rapsodi, koji zakonitosti istorijskog kretanja posmatraju iz fatalističkog rakursa „strašnog suda“ i „posljednjeg obračuna“ što će uslije-

diti kad pijemont pravovjerja i pravednosti, s njima na čelu, stane „na biljegu“ izazovima civilizacije;

- da ukidanje gubernadurstva nije bilo pretpostavka za razvoj Crne Gore i njene državnosti nego čin uzmaca pred izazovima novog društva i vremena, čija se visoka cijena i dalje plaća, budući da ništa uistinu emancipativno u crnogorskom istorijskom kretanju tokom potonja dva vijeka nije učinjeno s one strane principa i zahtjeva na kojima se ono temeljilo i ciljeva kojima je težilo.

IV

Izbjegavajući da iz onoga što objašnjava izvede jasne i precizne zaključke, koji bi bili saglasni s faktičkim rezultatima do kojih se u tom procesu došlo, odnosno nastojeći da neizvršavanje te obaveze „nadoknadi“ raznim „na svoju ruku“ sročnim vrijednosnim sudovima u funkciji očuvanja jednom strvorene „opšte slike o prošlosti“, crnogorska historiografija faktički ostavlja „po strani“ odgovore na krucijalna pitanja gubernadursko-mitropolitke kontroverze. Taj njen manir osobito se manifestuje na primjeru kada, uprkos mnoštvu vlastitih nalaza koji je na to snažno upućuju, neće da konstatuje dvije notorne činjenice:

- da Crnoj Gori druge polovine XVIII i prve polovine XIX vijeka ne odgovara vlast uspostavljena na premisama tradicionalizma i misticizma, u čije osnove je ugrađena vizija svijeta nekorespondentna s nazorima i nalogima istorijskog kretanja čovječanstva od nižih ka višim oblicima društvene organizacije;

- da takva vlast ne odgovara Crnoj Gori iz prostog razloga što joj ne otvara put emancipacije i razvoja u skladu s mogućnostima i potrebama novog doba, nego je uporno i beznadežno vraća pod skute „milostivog carstva“, koje radi ostvarivanja svojih ciljeva i interesa hoće da joj produži status vječitog „štićenika“, prinuđenog da „sigurnost“ stečenu po tom osnovu plaća rop-skom potčinjenošću i poslušnošću.

Posljedice svoje „nepopustljivosti“ pred tim činjenicama, očigledno sračunate na to da se „sačuva autoritet“ onih koji su mislili da je Crna Gora „ona prava“ jedino onda kada je okrenuta Bogu i Rusiji, te da je vaskrs srednjovjekovnog slaveno-srpskog carstva (u kome će naći svoje „mjesto pod suncem“) za nju najbolje rješenje, najviše trpi crnogorska istoriografija sama. Utoliko više što je ta njena upornost lišava mogućnosti da shvati i objasni:

- najprije, što je to što u posmatranom periodu institucionalno i realno čini državnu organizaciju u Crnoj Gori;
- zatim, na kojim se (ekonomskim, socijalnim, političkim, psihološkim, etičkim i inim) pretpostavkama ta organizacija tada pokušava uspostaviti;
- najzad, kako se ukidanje guvernadurstva faktički odražava na taj proces, tj. na proces stvaranja države, a ne na ambiciju mitropolita da budu „zemaljski gospodari“.

Probleme crnogorske istoriografije u pogledu razumijevanja „stanja“ državne organizacije u Crnoj Gori u posmatranom periodu, proizašle iz njenog izbjegavanja da se suoči s pomenu-tim dvijema činjenicama, povećava i to što uporno „neće ni da zna“ a kamoli da se „otvori“ za iskustveno provjerena pravila:

- da realizam i pragmatizam, a ne romantizam i idealizam, čine osnovu na kojoj se stvaraju i organizuju društvo i država, te da nijedna mjera drugog ne može da zamijeni prvo;
- da je organizovana državna vlast nešto drugo, mnogo više i ozbiljnije od nekoliko službi, koje funkcionišu uglavnom na konspirativističkim uslugama stranih „logističara“ i odgovorne su jedino „duhovnim licima“ postavljenim izvan i iznad institucionalnog poretka;
- da državna organizacija sa uređenim sistemom centralne vlasti ne može ni nastati, ni opstati na nečemu što nije pravilo onih koji su je formirali i ne nalazi se pod njihovom kontrolom;
- da svaki nadzor nad državom, koji vrši neko spolja, tj. izvan i nezavisno od volje onih koji su je stvorili - svejedno da li se

čini u ime nekog providjenja, ili po naredbi neupitnog vrhovnog autoriteta - nužno vodi potiranju smisla njenog postojanja;

- da za državnu organizaciju, kao i za svaki sistem racionalno i funkcionalno uspostavljenih veza i odnosa, važi zakonitost da daje onoliko koliko se u njega unese, što faktički znači da molitve, kletve, podjele na „vjeru“ i „nevjeru“, baš kao i posezanja za tim da se u ime uvjerenja u sopstvena nasljedna, božanska ili druga prava tutoriše i teroriše logika zdravog razuma i realnog interesa ljudi, predstavljaju „inpute“ koji i nakon svih „sistemskih konverzija“ proizvode ono što sami jesu i na čemu kao takvi opstojavaju;

- da za formiranje centralne vlasti u državi, odnosno svrsishodno funkcionisanje njenih institucija, osim „rodoljubive“ retorike i jakih emotivnih „naboja“, valja imati i mnogo čega drugog, uključujući i odgovarajuću „interesnu strukturu“, odnosno faktička „operativna“ znanja i sposobnosti njenih socijalnih i političkih nosilaca.

Usljed nespremnosti da se „pomiri“ s tim da sva ta pravila važe i za konstituisanje i funkcionisanje državne organizacije u Crnoj Gori, crnogorska historiografija nije uspjela da odoli iskušenju da se i u ovom aspektu svog bavljenja guvernadrusko-mitropolitomskom kontroverzom prikloni logici zaključivanja koje ne korespondira s faktičkim premisama. Samo na taj način se o ukidanju guvernadurstva može pisati kao o istorijski progresivnom činu, kod činjenice:

- da ideja mitropolitske svjetovne vlasti pod ruskom egidom podrazumijeva ne samo domaću vansistemsku i nadsistemsku diktaturu u ime vaspostavljanja ideala prošlosti, nego i bespogovornu odanost „pokrovitelju“, kombinovanu s pravom ovog da kad god nije zadovoljan učincima svog „štićenika“, sam preduzima „odgovarajuće mjere“, i to po svojim a ne po crnogorskim zakonima;

- je guvernadurstvo kudikamo manje smetalo mitropolitstvu u nastojanju da se u Crnoj Gori stvore organi centralne vlasti, nego

što je mitropolitstvo, karakterom i suštinom svog posredovanja u tom procesu, objektivno deformisalo i usporavalo njegov prirodni tok, budući da se zalagalo za soluciju koja Crnoj Gori - uprkos pričama o njenoj „bezgraničnoj“ odanosti „svetim vladikama“ i „majci Rusiji“ - nije odgovarala niti ju je organski prihvatila;

- da su obje smjene Vuka Radonjića sa guvernadurske funkcije bile svojevrzni spolja dirigovani i „logistički“ vođeni državni udari, izvršeni s ciljem da se u Crnoj Gori ne dozvoli uspostavljanje vlasti koja ne bi bila u službi „viših“ interesa i „usmjerenja“ s „nadležnog“ mjesta;

- guvernadurstvo nije ukinuto ni zbog „veleizdaje“, ni onda kad su „uhvaćena“ guvernadurova „tajna pisma“ austrijskim vlastima, nego onda kad je guvernadur svojim pismima ruskim zvaničnicima jasno stavio do znanja da je on, a ne mitropolit, politički partner na koga u Crnoj Gori moraju (i mogu) računati, što Rusija nikako nije htjela, budući da je njen interes bio ne da Crna Gora bude država sa svojom vlašću, već prostor koji će „pokroviteljica“ držati pod punom kontrolom i, saobrazno vlastitim imperijalnim potrebama i strateškim „evropskim“ preokupacijama, „usmjeravati“ kako da se ponaša i što da radi;

- da guvernadurstvo nije ukidano i (konačno) ukinuto onda kada je bilo najslabije, nego onda kada je svojim realnim prestižom i uticajem prijetilo da ugrozi mitropolitско-rusku zamisao o tobože jedino mogućem sistemu vlasti u Crnoj Gori, radi čega su obje smjene guvernadura Vuka Radonjića s funkcije bile izvedene po konspirativističkom scenariju i pod optužbom da se odmetnuo od prave vjere i postao „strani plaćenik“, dok je njegov progon iz zemlje izvršen uz primjenu najsurovijih oblika torture;

- da ukidanje guvernadurstva i raspuštanje Centralnog vijeća s guvernadurom na čelu, radi „pravljenja prostora“ za formiranje zakonodavno-političkog tijela, u čijem su se sastavu, pod ravnateljstvom dvojice ruskih „izaslanika“, nalazile isključivo ličnosti koje ne znaju da čitaju i da pišu, nije bilo emanat iskoraka ka

velikom društvenom i državnom preporodu, nego postulat uz-
maka u tom i svakom drugom pogledu, odnosno još većeg poda-
ničkog priklanjanja zemlje i „mladog gospodara“ ruskom diriž-
izmu i hegemonizmu.

V

Načinom na koji se generalno bavi guvernadursko-mitropolit-
skom kontroverzom, spoznajama koje nudi o karakteru i suštini
tog procesa, te vrijednosnim sudovima o njegovom opštem znača-
ju i implikacijama, crnogorska historiografija je pokazala da se
novovjekovni izazovi i stremljenja, kojima guvernadurska kompo-
nenta u toj kontroverzi nesumnjivo pripada, ne mogu ni razumjeti,
ni objasniti metodom njenih „očeva osnovača“, u kome se manjak
naučnoteorijskog nadomješta viškom epskog i metafizičkog.

Odnjegovana na zasadima apologetskog odnosa prema tvora-
štvu „svetorodne“ dinastije i njenim „jedino mogućim“ učinci-
ma u razvoju zemlje i njenoj međunarodnoj orijentaciji, više
povođenju za „dvorskim“ reminiscencijama nego traganju za
naučnim objašnjenjima, ona i tamo će svom predmetu prilazi
multidisciplinarno, tj. sa stanovišta potrebe da pojave i procese
kojima se bavi objasni ne samo s političke ili ideološke nego i
sa socijalne, ekonomske i kulturološke strane, završava u onome
što je sudbina svake historiografske „škole“ posvećene promoci-
ji i divinizaciji neke apriorno određene „velike ideje“. U fokusi-
ranju guvernadursko-mitropolitske kontroverze, takvu „veliku
ideju“, iz koje se i unutar koje se razumijeva i taj događaj sam i
njegov uticaj na svekoliko novovjekovno crnogorsko povijesno
kretanje, predstavlja ideja besprizivne privrženosti sloven(sk)o-
srpsko-pravoslavnom uklonu i „slici prošlosti“ koja njemu od-
govara. Svaka drugost u tom pogledu, nezavisno od toga čime je
motivisana i što podrazumijeva, za nju može biti samo jedno:
znak intelektualne insuficijencije ili, što je još gore, čin otpadni-
štva i izdaje. Ona validnim smatra, i u prvi plan ističe, isključi-

vo one sadržaje o dramatičnim zbivanjima tokom druge polovine XVIII i prvih decenija XIX vijeka, za koje pretpostavlja da će istorijsku svijest njenih „školaraca“ obogatiti uvjerenjima da je i tada, kao i „vazda u Crnoj Gori“, „pravu stranu“ mogao da predstavlja samo onaj ko se uzda u Boga i Rusiju, i spreman je da njihovu volju pretpostavi svemu drugom, uključujući i naloge vlastitog „praktičnog uma“. Saobrazno tome, guvernadursko-mitropolitska kontroverza, u njenom poimanju, nije ništa drugo do neka vrsta „svetog rata“ između pravovjernih čelnika Cetinjske mitropolije, koji uz pomoć i podršku „svemoćne pokroviateljice“ zdušno rade na tome da njihovo „stado“ slučajno ne zaluta pod uticajem „jakobinsko-framasonskih“ ili drugih „mračnjačkih“ zapadnih ideja, ne odvoji se od pravoslavno-slovenske „porodice“ i okrene „tuđem“ (inorodnom i inovjernom) svijetu i „izdajničkih“ guvernadura, spremnih ne samo na to da uz pomoć „inorodnika“ i „inovjernika“ Crnu Goru „iščupaju iz korijena“ i odvoje od njenih „prirodnih saveznika“, nego i da na talasu vlasti koja ne bi bila kontrolisana ni s mitropolitske ni s ruske strane, zašednu na njeno čelo.

U saznajnom fondu crnogorske istoriografije, potrebnom za utvrđivanje „pravih istina“ o guvernadursko-mitropolitskoj kontroverzi i njenim implikacijama nema mjesta za bilo koji izvor ili argument koji svojim sadržajem i porukom ne bi korespondirao s „faktografijom“ sadržanom u zapisima „očeva osnivača“ i arhivama koje su oni ostavili, odnosno s njihovom filozofijom i logikom razumijevanja tog procesa. Sve njene glavne analize i sinteze, opisi i objašnjenja, uključujući i one čiji autori nastoje da bar u nečemu budu objektivno kritični prema idejama i postupcima crnogorskih guvernadura, kreću se više-manje unutar tog „referentnog okvira“, orijentišući se gotovo isključivo prema mitomansko-konspirativističkim porukama i poukama formulisanim u manastirskoj „radionici“ vlastoljubivih mitopolita i njihovih ruskih đakona i instruktora, filtriranim u „čistili-

štu“ religijske arbitraže o pravovjerju i krivovjerju i usaglašenim s ruskom varijantom panslavističkog „rješenja“ svih problema zagranične „pravoslavne braće“, pa i crnogorskog državnog pitanja. Za njen pristup rješenju crnogorskog državnog pitanja s njegove „unutrašnje strane“, tj. sa stanovišta unutrašnjeg uređenja centralne vlasti, skandalozna je i ravna svetogrđu i izdaje najgore vrste već i sama pomisao na mogućnost razdvajanja svjetovne i duhovne vlasti po uzoru na solucije karakteristične za modernu evropsku civilizaciju, kojom bi se prvi duhovnik Cetinjske mitropolije lišio pozicije neprikosnovenog „zemaljskog gospodara“. Na njenim stranicama nema zapisa u kojima bi se mogla makar naslutiti, a kamoli jasno vidjeti bar jedna bezrezervna podrška nekom od Šćepanovih reform(ator)skih poduhvata, koji pokazuju da se u Crnoj Gori moglo i drugo i drugačije. Među izvorima koje koristi u potrazi za objašnjenjima uzroka datog stanja u zemlji, te mogućnosti njegovog prevladavanja, nema knjige *Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori*, čiji neki sadržaji snažno sugerišu da je Crna Gora dio Evrope, čija priča o slobodi ima smisla samo onoliko koliko je u funkciji odbrane njenog autentičnog duhovnog i političkog nasljeđa. Ona izlaz Crne Gore na more ne poima kao pretpostavku za opšti materijalni i kulturni razvoj zemlje, nego kao teritorijalno proširenje na prirodno bogatije područje, pogodno i za razvoj poljoprivrede i trgovine, i šansu da se „na samoj obali“ stvori što čvršća brana prema „krajnje opasnom“ („lacmanskom“) kulturnom uticaju Mediterana. Francusko suštedstvo je za nju stvar loše sreće, a Austriju, čije je prisustvo na prostorima s kojih je potisnula Osmanlije čak i violentne Dinarce zadržalo u okvirima evropskog civilizacijskog kruga, posmatra kao protivnika od čijih se „zadnjih namjera“ treba čuvati kao od kuge. Kritičnija je prema crnogorskim čelnicima koji ne slijede, nego prema „stratezima“ koji nameću logiku po kojoj Otomanska imperija nije protivnik kojega treba proćerati da bi se stvorili uslovi za slobodan i

samostalan razvoj crnogorskog društva i države, nego okupator čijeg se prisustva treba osloboditi da bi se stvorili uslovi za stupanje pod „puno“ pokroviteljsvo „jednorodnog“ i „jednovjernog“ zaštitnika „svega slovenskog i pravoslavnog“ i tako mu se povjerila vlastita sudbina.

Ideal unutrašnjeg uređenja i međunarodne pozicije Crne Gore, što ga crnogorska historiografija afirmiše i profiliše iz ugla prezentiranog „objašnjenja“ suštine i implikacija guvernersko-mitropolitske kontroverze, isti je onaj za koji se mitropolitska strana borila u tom procesu. Njega čini orijentalni monarh, u sjenci čije nepatvorene duhovnosti, intelektualnog sjaja, državničke mudrosti i neprikosnovene političke volje gospoduju lokalni poslušnici. Egzistencijalne probleme tog „zemaljskog gospodara“, jednako kao i zemlje na čijem je čelu, rješava drugi, tako da i on i ona imaju smisla i izgleda za opstanak samo dotle dok su u funkciji ostvarivanja nekog „višeg“ etničko-religijskog cilja, ili „strateškog“ (veliko)državnog interesa „glavnog pokrovitelja“.

Političko-psihološku i etičko-aksiološku okosnicu tog ideala, čine:

- „rodoljubiva retorika“, čiji su sadržaji kudikamo bliži onima koji bi željeli da, u ime srpsko-slovensko-pravoslavnog jedinstva i „opšteg dobra“ koje ono „po sebi podrazumijeva“, obezmysle crnogorski nacionalni, državni, kulturni i svaki drugi identitet i integritet, nego onima koji žele da ove afirmišu i nadograđuju novim vrijednostima;

- „opšti pristup“ povijesnoj zbilji, „indukovan“ nastojanjem da se, na jednoj strani, stalno izazivaju novi lomovi u crnogorskom psihološkom i etičkom biću, kako bi se onemogućila svaka njegova konsolidacija na autentičnim vlastitim vrijednostima i interesima i, na drugoj strani, otvara duhovni prostor dovoljan za nesmetano djelanje protagonista „vizije“ Crne Gore kao entiteta nastalog i uvijek pripravnog samo za jedno - da bude „zahvalan materijal“ onima koji hoće da od njene istorije prave svoju, a da

---

na temelju potiranja njenog nacionalnog i državnog bića grade i povećavaju svoje;

- „futuristička agenda“, u kojoj ni u jednoj varijanti ne može biti, i nema, mjesta za projekat nezavisne crnogorske države.

Na Crnoj Gori je da odluči. Želi li da svoju budućnost projektuje, uz ostalo, i iz naslijeđene slike prošlosti - ima sve što joj je za to potrebno: od predominantne krive svijesti o vlastitoj esenciji i egzistenciji, preko aktuelne istoriografije kojom se takva svijest „hrani“, do kritične mase onih koji vođeni njenim naukom, svjesno ili nesvjesno, neumitno hrle u susret nekoj novoj hiljadu devetsto osamnaestoj. Želi li, pak, da izađe iz tog košmara i razvija se kao slobodna zemlja, odnosno demokratsko društvo i država čija se budućnost temelji, pored ostalog, i na istinski spoznatim naložima i razlozima svog milenijumskog trajanja, moraće, uz neke druge, da okrene i novu istoriografsku stranicu.